

Joanna Nawój-Połoczańska

Studia III stopnia, Pedagogika, III rok
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Szczecińskiego

SZALECIARZ – ZAWODEM PRZYSZŁOŚCI? POLSKI SYSTEM PROGNOZOWANIA POPYTU NA PRACĘ

Inspiracją do napisania niniejszego tekstu stał się ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych z 2005 roku opublikowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Jednym z zawodów deficytowych wymienianych w rankingu jest – zawarty w tytule – *szaleciarz*. Znajduje się na 8. pozycji wśród najbardziej poszukiwanych zawodów. Próba odnalezienia uwarunkowań tegoż zjawiska stała się interesującym zadaniem prowadząc w kierunku nie mniej frajdujących tropów.

Głównym celem niniejszej wypowiedzi będzie zatem próba analizy strategii państwa w tworzeniu polityki nauki i edukacji w zakresie kształcenia zawodowego. Na tle działań legislacyjnych przedstawione zostaną zależności między rynkiem pracy a edukacją zawodową.

Główna teza podjętych przeze mnie rozważań stanowi, iż niedostatecznie skorelowane działania poszczególnych organów państwa prowadzących politykę oświatową powodują zachwiania równowagi zarówno w obszarze edukacji, jak i na rynku pracy. Dane o stopie bezrobocia wśród absolwentów stanowiąc będą punkt wyjścia do dalszych poszukiwań. Analizie poddana zostanie również metodologia monitoringu rynku pracy i wynikające z niej konsekwencje.

Zamiast konkluzji, chciałabym postawić pytanie, czy współcześnie dostępne zasoby informacji o rynku pracy mogą być podstawą rozważań o wyborze przyszłości zawodowej dokonywanej przez młodzież? Czy stanowią rzetelny bank

danych i wsparcie przy podejmowaniu strategicznych decyzji np. przez władze powiatu tworzące regionalną politykę oświatową?¹

Zanim przejdę do omówienia głównej tezy, chciałabym przedstawić nieścisłości terminologiczne, które występują w rozważaniach z zakresu pedagogiki pracy. Prowadzą do swoistych absurdów, jakim jest choćby umieszczenie „szaleciarza” wśród zawodów przyszłości. Próba wyjaśnienia tej osobliwości wymaga prześledzenia procedury, jaką muszą przejść „czynności zawodowe”, by umieszczono je w Klasyfikacji Zawodów i Specjalności prowadzonej przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, jako nowy zawód. „Aktualizowanie klasyfikacji, w tym wprowadzanie do niej nowych zawodów/specjalności, dobywa się okresowo – średnio raz na dwa lata. Wnioskodawcami o wprowadzenie do klasyfikacji nowych zawodów/specjalności mogą być ministerstwa lub urzędy centralne, stowarzyszenia, związki zawodowe, organizacje pracodawców czy też inne instytucje merytorycznie kompetentne dla danego zawodu/specjalności. Wniosek powinien zawierać uzasadnienie celowości wprowadzenia zawodu do klasyfikacji, opis zawierający krótką syntezę zawodu i zadania zawodowe, a także informacje dotyczące wymaganego wykształcenia oraz regulacji prawnych danego zawodu, jeśli takie obowiązują”². Niewiele zatem trzeba, by dany „zawód” trafił do ministerialnej klasyfikacji. Problem zaczyna nabierać większego i bardziej dramatycznego charakteru, kiedy uświadomimy sobie konieczność adekwatności między Klasyfikacją Zawodów i Specjalności a Klasyfikacją Zawodów Szkolnictwa Zawodowego. Istnienie obu dokumentów oparte jest na zasadzie sprzężenia zwrotnego między rynkiem pracy a obszarem edukacyjnym. Wprowadzanie nowych kierunków kształcenia zawodowego wynika z potrzeb rynku pracy, które uwidaczniają się w aktualizowanej Klasyfikacji Zawodów i Specjalności.

Można również poddać w wątpliwość, czy szaleciarz w ogóle jest zawodem (może raczej stanowiskiem pracy). Prześledźmy klasyczne definicje zawodu. „Zawód jest wydzielonym w procesie pracy systemem czynności, wymagających od pracownika kwalifikacji, zdobywanych w kształceniu w systemie szkolnym lub pozaszkolnym, wywołującym rozwój osobowości zawodowej i potrzebę nieustannego doksztalcania się i doskonalenia”³. W tym ujęciu wykonywanie najprostszych prac, niewymagających kształcenia – nie zyskuje rangi zawodu. Nowacki podkreśla również, iż „związki między zawodem i kształceniem są

---

¹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku, o samorządzie powiatowym (Dz. U. RP nr 142 z 2001 r.) stanowi, iż powiat realizuje zadania publiczne ponadgminne, m.in. w zakresie edukacji publicznej.

² Publiczne Służby Zatrudnienia, <http://www.psz.praca.gov.pl/main.php?do=ShowPage&nPID=867758&pT=details&sP=CONTENT,objectID,868220,11.09.2009>

³ T. W. Nowacki, *Zawodoznawstwo*, Radom 1999, Instytut Technologii Eksploatacji, s. 81.

łożone i silne. Bez kształcenia nie można osiągnąć w zawodzie pełni możliwości⁴. W prostych pracach trudno mówić o etapie przygotowawczym związanym z procesem kształcenia. Szersze definicje wskazują na kilka innych kryteriów zawodu:

- „stosunkową stałość wykonywanych zadań i czynności,
- konieczność opanowania odpowiedniego zbioru wiedzy i umiejętności zawodowych potrzebnych do wykonywania zadań i czynności [podkr. J. N-P],
- możliwość zabezpieczenia ekonomicznego pracownika i jego rodziny,
- podstawę do zajmowania określonej pozycji społecznej i związanym z tą pozycją prestiżem [podkr. J. N-P)] – poważaniem społecznym⁵.

We wspomnianej Klasyfikacji Zawodów i Specjalności przyjęto definicję, która określa zawód jako „zbiór zadań zawodowych wykonywanych z niewielkimi zmianami poprzez poszczególne osoby w różnych zakładach (miejscach) pracy”⁶. Przyjęcie tej maksymalnie uproszczonej formuły implikuje decyzję o wpisaniu niemal każdego wnioskowanego „zawodu” do klasyfikacji. W tym ujęciu znakomita większość stanowisk – także tych związanych z najprostszymi pracami – podpada pod tę definicję.

INKUBATORY BEZROBOTNYCH ABSOLWENTÓW

Wśród bezrobotnych sklasyfikowanych według poziomu wykształcenia „absolwenci” szkół zawodowych są dominującą grupą od kilkudziesięciu lat (tabela 1 i wykres 1). Choć w ostatnich latach ich liczba spada, pamiętać jednak warto, iż do szkół wkraczają roczniki niżej demograficznego (spadek liczby urodzin po 1984 roku)⁷.

---

⁴ Tamże, s. 79.

⁵ K. Lelińska, T. Hordyjewicz, *Elementy zawodownawstwa*, Warszawa 1998, Krajowy Urząd Pracy, s. 16.

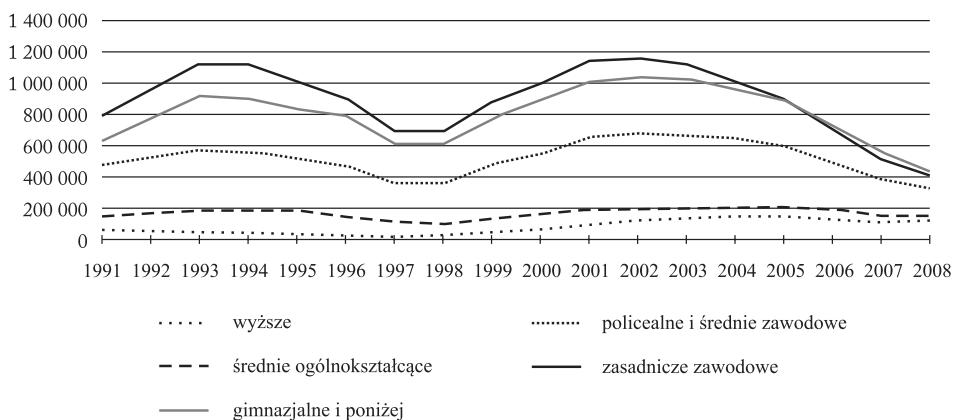
⁶ *Klasyfikacja zawodów i specjalności*, t. II, Warszawa 1995, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, s. 31.

⁷ *Sytuacja demograficzna w Polsce*, GUS, 2007, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/PUBL_sytuacja_demograficzna_w_polsce_2007.pdf, 06.10.2009.

Tabela 1. Bezrobotni według poziomu wykształcenia*

Wykształcenie	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
wyższe	64 410	56 563	52 131	47 609	38 886	31 439	25 108	30 152	47 734
policealne i średnie zawodowe	482 548	527 858	581 505	570 188	531 649	470 997	364 175	369 276	482 979
średnie ogólnokształcące	155 466	177 944	193 189	194 424	188 227	151 719	115 168	111 160	142 028
zasadnicze zawodowe	805 561	964 615	1 131 244	1 118 357	1 025 015	907 749	700 677	697 999	898 191
gimnazjalne i poniżej	647 588	782 362	931 532	907 460	845 031	797 585	621 285	622 764	778 873
wyższe	69 380	100 463	126 640	140 242	149 416	152 350	140 718	120 232	124 848
policealne i średnie zawodowe	561 902	666 019	683 593	673 626	655 806	606 729	508 762	386 232	328 485
średnie ogólnokształcące	168 738	192 095	199 000	206 073	209 396	211 520	194 866	158 977	150 106
zasadnicze zawodowe	998 761	1 142 462	1 163 611	1 127 421	1 014 420	903 609	713 917	516 563	422 057
gimnazjalne i poniżej	903 795	1 014 017	1 044 114	1 028 312	970 563	898 792	751 147	564 569	448 256

* Opracowanie własne na podstawie: Podstawowe dane o bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy oraz osobach uprawnionych do zasiłków lub świadczeń przedemerytalnych w latach 1990–2009, Publiczne Służby Zatrudnienia, <http://www.psz.praca.gov.pl/>, 06.10.2009.

Wykres 1. Bezrobotni wg poziomu wykształcenia

Cudzysłów towarzyszący określeniu *absolwent* ma w niniejszym tekście określone znaczenie. Na mocy ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy zniesiono status absolwenta⁸. Ten formalnie występujący w ustawie status umożliwił prowadzenie zestawień statystycznych na podstawie liczby zarejestrowanych absolwentów. Obecnie, na podstawie sprawozdań składanych przez powiatowe urzędy pracy do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, nie sposób zliczyć, ilu jest zarejestrowanych absolwentów, ponieważ z formularza sprawozdawczego wycofano stosowne pola. Ta wydawałoby się kosmetyczna zmiana w ustawie może wywołać lawinowo katastrofalne skutki. Należy podkreślić, iż ustawodawcy nie przewidzieli jakichkolwiek zastępczych instrumentów umożliwiających monitoring absolwentów poruszających się na rynku pracy (czy też na jego peryferiach w przypadku pozostawania bez pracy). Obecnie ich losy możemy prześledzić wyłącznie na podstawie deklaracji składanych jeszcze w szkołach. Nie wszyscy dyrektorzy szkół prowadzą jednak takie badania, a w zasadzie tylko nieliczni czyniąc to wyłącznie na wewnętrzne potrzeby szkoły. Można zatem wnioskować, iż zmiana legislacyjna przyczyniła się do ukrywania szkół stanowiących inkubatory bezrobotnych absolwentów. Beck nazwał takie placówki i praktyki edukacyjne „miejscami parkowania”⁹. Można z nich wyruszyć tylko w kierunku: „pośredniaka”.

⁸ Art. 49. Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2004, Nr 99, poz. 1001: wskazuje na *bezrobotnych do 25 roku życia*; wcześniej nadawano im status *absolwenta*.

⁹ U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2004, Wydawnictwo Scholar, s. 225.

Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych

Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych jest jednym z zadań samorządu województwa oraz samorządu powiatu¹⁰. Jego wdrożenie pozwala w szczególności na:

- określenie kierunków i natężenia zmian zachodzących w strukturze zawodowo-kwalifikacyjnej na lokalnych, regionalnych i krajowym rynku pracy,
- stworzenie bazy informacyjnej dla opracowania przyszłych struktur zawodowo-kwalifikacyjnych w układzie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- określenie odpowiednich kierunków szkolenia bezrobotnych, zapewniając większą efektywność organizowanych szkoleń,
- bieżącą korektę poziomu, struktury i treści kształcenia zawodowego (dotyczy władz oświatowych oraz dyrekcji szkół),
- usprawnienie poradnictwa zawodowego poprzez wskazanie zawodów deficytowych i nadwyżkowych,
- usprawnienie pośrednictwa pracy poprzez uzyskanie informacji o planowanych ofertach pracy na rok przyszły oraz przewidywanej liczbie absolwentów według zawodów,
- ułatwienie realizacji programów specjalnych dla aktywizacji osób długotrwale bezrobotnych w celu promowania ich ponownego zatrudnienia¹¹.

Zadanie to zostało umieszczone również w Krajowym Planie Działań na rzecz Zatrudnienia na lata 2009–2011 jako jeden z priorytetów. Ekspertki opracowujące ten dokument stwierdzają, iż „istotnym problemem polskiego rynku pracy są niedostosowania kwalifikacyjne strony podaży do popytu na pracę oraz brak zdolności do szybkiego reagowania na zmiany zapotrzebowania na kompetencje. [...] Istotną kwestią jest to, czy istniejące instytucje rynku pracy sprzyjają szybkiemu dostosowaniu się podaży pracy do zmieniającego się popytu na określone rodzaje pracy. W przypadku gospodarki polskiej, proces równoważenia podaży pracy z popytem na pracę jest niesprawny m.in. z powodu niekompletnej informacji o rynku pracy [podkr. J. N-P]. Niekompletna informacja o rynku pracy powoduje, że uczniowie dokonują wyboru kierunku kształcenia dysponując niepełną wiedzą o szansach na rynku pracy, a instytucje szkoleniowe i edukacyjne nie mają dobrego rozeznania trendów w zakresie popytu na określone zawody

---

¹⁰ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2004, Nr 99, poz. 1001: „Art. 8. Do zadań samorządu województwa w zakresie polityki rynku pracy należy: [...] 3) opracowywanie analiz rynku pracy i badanie popytu na pracę, w tym prowadzenie monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych”.

¹¹ *Zalecenia metodyczne do prowadzenia monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych*, Warszawa 2003, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, s. 8–9.

i kwalifikacje. Konieczne jest zatem stworzenie sprawnego **systemu monitoringu rynku pracy**. System taki powinien na bieżąco, z pewnym wyprzedzeniem dostarczać informacji o zawodach i kwalifikacjach deficytowych i nadwyżkowych, o prognozowanych zmianach oraz kierunkach rozwoju, determinujących strukturę popytu na pracę¹².

Krajowy Plan Działania na rzecz Zatrudniania z 2008 roku zakładał wdrożenie Zintegrowanego Systemu Informacji, Badań i Analiz (ZSI). Miał to być „system, który wykorzysta dotychczasowy dorobek statystyki rynku pracy i statystyki społecznej, w tym oświatowej i o instytucjach edukacyjnych oraz będzie zaspokajał potrzeby szerokiego kręgu Użytkowników. Do istotnych elementów tego systemu należy zaliczyć: utworzenie ‘Hurtowni danych’ o rynku pracy, wdrożenie Systemu Prognozowania Popytu na Pracę (SPPP), opracowanie i wdrożenie systemu monitoringu migracji zarobkowych (MMZ), rozwój i doskonalenie monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych (MZDiN) oraz wdrożenie pakietu analitycznego służącego analizom sytuacji na powiatowym rynku pracy¹³.

W zadaniu 3.9. (Rozwój i doskonalenie monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych) omawianego dokumentu zakłada się „udostępnienie wyników badań władzom oświatowym oraz dyrekcjom szkół dla korygowania poziomu, struktury i treści kształcenia zawodowego [podkr. J. N-P]¹⁴.

Planowane działania i osie priorytetowe związane z rynkiem pracy zostały ujęte już w poprzednim Krajowym Programie Reform na lata 2005–2008 na rzecz realizacji Strategii Lizbońskiej oraz w wcześniejszych edycjach Krajowego Planu Działania na Rzecz Zatrudnienia.

Po kilku latach planowania i wdrażania osi priorytetowych nadszedł czas na zamierzone rezultaty. Omówienie ich stanowi pewien problem, bowiem jedynym odnalezionym przeze mnie „dowodem” na wdrożenie monitoringu jest coroczna publikacja Departamentu Rynku Pracy MPiPS na temat zawodów deficytowych i nadwyżkowych. Przy czym bliższa analiza założeń metodologicznych monitoringu zawodów ujawnia ubogość i jednostronność podejmowanych działań badawczych. Prowadzona jest głównie na podstawie tzw. rynku pracy II kategorii, czyli ofert zgłaszanych do powiatowych urzędów pracy, nazywanych potocznie „trudno zbywalnymi”. Pamiętać należy, iż w związku z nowelizacją ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy od 1 lutego 2009 r. zniesiony został obowiązek informowania urzędu pracy o wolnych miejscach zatrudnienia,

---

¹² *Krajowy plan działań na rzecz zatrudnienia na lata 2009–2011* (projekt), Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, kwiecień 2009, s. 28.

¹³ *Krajowy plan działań na rzecz zatrudnienia na 2008 rok*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2008, s. 39.

¹⁴ *Krajowy plan działań na rzecz zatrudnienia na 2008 rok*, s. 45.

uzyskiwania od kandydatów do pracy oświadczeń o pozostawaniu w rejestrach urzędów pracy oraz powiadamiania urzędów pracy o zatrudnieniu bezrobotnego. Nic więc dziwnego, iż na liście zawodów deficytowych ma szansę pojawić się „szaleciarz”.

ZBĘDNE 625 MILIONÓW

Monitoring rynku pracy nie jest zadaniem nowym i nieznanym. W latach dziewięćdziesiątych funkcjonowało Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, działające na podstawie ustawy z 8 sierpnia 1996 roku. RCSS było państwową jednostką organizacyjną, prowadzącą prace służące Radzie Ministrów i Prezesowi Rady Ministrów do programowania strategicznego, prognozowania rozwoju gospodarczego, społecznego oraz zagospodarowania przestrzennego kraju. Do zadań Centrum należało przede wszystkim przygotowywanie i przedstawianie Radzie Ministrów prognoz i długookresowych, strategicznych programów rozwoju gospodarczego i społecznego, [...] programów polityki regionalnej, [...] analiz, prognoz i programów zleconych przez radę Ministrów i Prezesa Rady Ministrów. Centrum działało we współpracy z Polską Akademią Nauk, instytucjami naukowymi i szkołami wyższymi.

W RCSS funkcjonował **Międzyresortowy Zespół do Spraw Prognozowania Popytu na Pracę** stanowiący organ pomocniczy Rady Ministrów. Zadaniem zespołu było opracowywanie koncepcji skomputeryzowanego, zintegrowanego systemu prognozowania popytu na pracę w Polsce, przy uwzględnieniu przekrojów kwalifikacyjnych, a także wypracowanie sposobów tworzenia i weryfikacji prognoz. Publikacje MZPPP przygotowywane były przez zespoły eksperckie z wykorzystaniem bogatej metodologii badań świata zawodów i pracy. Stanowiły bez wątpienia bank danych dla publicznych służb zatrudnienia, władz powiatowych oraz dla przedsiębiorców planujących rozwój firm. Prognozy opracowane przez MZPPP dotyczące zawodów przyszłości są nadal cytowane i traktowane jako rzetelne źródło wiedzy. Po dziesięciu latach sprawnej i efektywnej działalności niespodziewanie z dniem 31 marca 2006 r. Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, a co za tym idzie Międzyresortowy Zespół do Spraw Prognozowania Popytu na Pracę, zostają zlikwidowane¹⁵.

Z dniem 1 kwietnia 2006 r. wykonywane dotychczas przez Centrum zadania i kompetencje zostają powierzone Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. W mar-

---

¹⁵ Ustawa z dnia 17 lutego 2006 r. O likwidacji Rządowego Centrum Studiów Strategicznych, Dz. U. z dnia 17 marca 2006 r.

cu 2007 roku Minister Pracy i Polityki Społecznej powołuje Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich. Jego głównym zadaniem jest pośredniczenie w procesie realizacji części projektów dofinansowywanych z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Opracowanie nowych zaleceń metodycznych prowadzenia monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych na lokalnym rynku pracy [podkr. J. N-P].

Jak uzasadniana jest potrzeba utworzenia nowej kosztownej instytucji, na zgłiszczach RCSS? „Obecnie stosowana metodologia określania zawodów deficytowych i nadwyżkowych, zdaniem urzędów pracy, nie spełnia oczekiwań i wymaga przebudowy. Dlatego też niezbędne jest dokonanie jej gruntownej oceny oraz zweryfikowanie zastosowanych źródeł danych, wskaźników, a także sposobu interpretacji wyników, przy udziale ekspertów zewnętrznych, w tym przedstawicieli urzędów pracy oraz GUS i MEN. Efektem realizacji projektu powinna być wypracowana, nowa metodologia określania zawodów deficytowych i nadwyżkowych na lokalnym rynku pracy, wzór raportu, badania przeprowadzone w 5 wybranych powiatach z zastosowaniem stworzonej metodologii, przebudowany istniejący system informatyczny, oraz przeszkoleni pracownicy urzędów pracy, którzy będą wykorzystywać stworzoną metodologię. **Szacowany budżet projektu: 625 000,00 PLN!**”¹⁶

Podsumowanie podjętych rozważań nie jest łatwe – rodzą się bowiem na marginesie tekstu refleksje o niegospodarności decydentów, pochopnych decyzjach i edukacji uwikłanej w politykę – brutalną, pozbawioną zasad i wartości. Uczeń staje się przysłowiowym pionkiem na planszy polityków. W kontekście omówionych działań legislacyjnych i strategii edukacyjnej państwa *tworzenie nowego modelu szkoły opartego na wartościach i ideałach informacyjnego społeczeństwa wiedzy* staje się jedynie martwym postulatem.

BIBLIOGRAFIA

- Beck U., *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2004, Wydawnictwo Scholar.
- Klasyfikacja zawodów i specjalności*, t. II, Warszawa 1995, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.
- Krajowy Program Reform na lata 2005–2008 na rzecz realizacji Strategii Lizbońskiej*, Przyjęty przez Radę Ministrów 27 grudnia 2005 r., Warszawa, 28 grudnia 2005 r.

---

¹⁶ Strona Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, http://www.crzl.gov.pl/index.php?Itemid=55&id=27&option=com_content&task=view, 11.09.2009.

- Krajowy plan działań na rzecz zatrudnienia na 2008 rok*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, luty 2008.
- Kwiatkowski S. M., *Kształcenie zawodowe – wyzwania, priorytety, standardy*, Warszawa 2006, Instytut Badań Edukacyjnych.
- Lelińska K., Hordyjewicz T., *Elementy zawodoznawstwa*, Warszawa 1998, Krajowy Urząd Pracy.
- Miler A., *Syntetyczna informacja o monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych*, [w:] Rynek Pracy. Edukacja dla potrzeb rynku pracy, Warszawa 2006, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, http://www.nauka.gov.pl/mn/index.jsp?news_cat_id=908&news_id=8429&layout=2&page=text&place=Lead01, 10.09.2009.
- Nowacki T. W., *Zawodoznawstwo*, Radom 1999, Instytut Technologii Eksploatacji.
- Publiczne Służby Zatrudnienia*, <http://www.psz.praca.gov.pl/main.php?do=ShowPage&nPID=867758&pT=details&sP=CONTENT,objectID,868220>, 11.09.2009
- Sytuacja demograficzna w Polsce*, GUS, Warszawa 2007, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_sytuacja_demograficzna_w_polsce_2007.pdf, 06.10.2009
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 roku O promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Dz. U. 2004, Nr 99, poz. 1001.
- Ustawa z dnia 17 lutego 2006 r. O likwidacji Rządowego Centrum Studiów Strategicznych, Dz. U. z dnia 17 marca 2006 r.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku, o samorządzie powiatowym, Dz. U. RP nr 142 z 2001 r.
- Zalecenia metodyczne do prowadzenia monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych*, Warszawa 2003, Ministerstwo Gospodarki i Pracy.
- Zawody deficytowe i nadwyżkowe w 2006 roku*, Warszawa 2007, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.